

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
БОЛГАРСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

Інститут української мови Національної академії наук України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні
Національної академії наук України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Інститут літератури Болгарської академії наук
Інститут болгарської мови імені професора Любомира Андрейчина
Болгарської академії наук
Шуменський університет імені Єпископа
Константина Преславського
Науковий центр православної культури і мистецтв
«Святий Архангел Михаїл» (Шумен)

*Присвячено 300-річчю від дня
народження Григорія Сковороди*

МАТЕРІАЛИ
II Міжнародної славистичної конференції,
присвяченої пам'яті
СВЯТИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ

Київ — Софія — Харків — Шумен
Харківське історико-філологічне товариство

18 травня 2022

Матеріали II Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2022. 375 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 5 від 24 червня 2022 року)

ISBN 978-966-1630-55-9

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко Олена, докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко Світлана, канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Нестеренко Наталя, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Полозова Олена, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Петришина Ольга, канд. філол. наук, доц.; ТНПУ імені Володимира Гнатюка

Рецензенти:

Нелюба Анатолій, докт. філол. наук, проф.; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Горголюк Ніна, канд. філол. наук, доц., заступник директора з наукової роботи; Інститут української мови НАН України
Кравець Лариса, докт. філол. наук, проф.; Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, польських, словацьких мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, магістрів, магістрантів, які взяли участь у II Міжнародній славистичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 18 травня 2022 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у мовознавстві, літературознавстві, історії, дидактиці.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

© Автори доповідей, 2022

© Дизайн Т. Лисиченко, 2022

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ**

**АКТУАЛНИ ВЪПРОСИ ЗА НАУЧНОТО ИЗУЧАВАНЕ
НА СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ**

Беценко Тетяна, Тележкіна Олеся

МОВНО-ОБРАЗНІ ЗНАКИ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
ОЛЕКСИ ЮЩЕНКА 20

Бибик Світлана

ІДЕАЛЕМА «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ
ПРО МІГРАНТІВ І МІГРАЦІЮ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 23

Борисов Володимир

ПРОБЛЕМА РЕЦЕПЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕРМІНІВ
СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ 30

Вагаршакян Яна, Ткач Ольга

ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ *ЩАСТЯ* В ХУДОЖНІЙ
КАРТИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (НА ТЕКСТОВОМУ МАТЕРІАЛІ
МІНІАТЮРИ «ЩАСТЯ») 33

Гаравалова Илияна / Гаравалова Іліяна

ЄДНА СЪВРЕМЕННА ПРОЯВА НА АПОТРОПЕЙНАТА
ФУНКЦІЯ НА ЕЗИКА 40

Георгієва Світлана

БОЛГАРСЬКІ ГОВІРКИ ФРАКІЙСЬКОГО ТИПУ В УКРАЇНІ 44

Гладка Валентина

РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ
В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО» 48

net/publication/350327513_Osvitnij_diskurs_ak_platforma_dla_mizkulturnoi_komunikacii

5. Омельчук С. А. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019.
6. Glossarry: URL: <https://glossarry.uis/unesco/org/glossarry/en/home>.

Борисов Володимир. ПРОБЛЕМЪТ ЗА РЕЦЕПЦИЯТА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА НА ТЕРМИНА НА СЪВРЕМЕННИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ДИСКУРС

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЩАСТЯ
У ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
(ТЕКСТОВИЙ МАТЕРІАЛ МІНІАТЮРИ «ЩАСТЯ»)**

Вагаршакян Яна

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
yv082018@gmail.com*

Ткач Ольга

*кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
olga-korelyat@ukr.net*

Творча лабораторія Лесі Українки привертала неодноразово увагу як літературознавців (В. Агеева, М. Зушман, М. Кармазіна, С. Кирилюк, О. Кордонєць, М. Крупка, Л. Скупейко, Т. Третяченко та ін.), так і мовознавців (І. Білодід, М. Досенко, С. Єрмоленко, Н. Іваницька, Ж. Колоїз, Л. Лисиченко, О. Маленко, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Сердюк, О. Сидоренко, Г. Сюта, В. Шинкарук та ін.).

Переважна частина науковців обирали предметом своїх студій поетичний і драматичний доробки письменниці, оскільки саме вони, за словами М. Крупки, вважаються найвагомішою частиною творчості авторки [Крупка, 2004]. Проте проза посідає вагоме місце у творчій спадщині Лесі Українки. Тому цілком погоджуємося із думкою С. Кирилюк, яка вважає, що «без ґрунтового дослідження прози Лесі Українки не можемо вибудувати цілісну концепцію творчості письменниці, чие ім'я стало знаковим для української культури ХХ століття» [Кирилюк, 2005, с. 124].

На думку Т. Третяченко, цінність прози Лесі Українки полягає «в умінні письменниці відчути, побачити й художньо відтворити нового героя, нову тематику, нові форми психологічного аналізу, модернізувати манеру викладу» [Третяченко, 1983, с. 287]. Головне для митця — дослідити психічну організацію людини, охопити внутрішні обшири особистості, мотиви її поведінки, її почуття й неусвідомлювані пориви, простежити діалектику свідомого та підсвідомого [Кордонець, 2015].

Серед тих, хто вивчали мову Лесі Українки і писали про неї, такі науковці: І. Білодід, С. Бирик, С. Богдан, М. Бойко, Л. Бондарчук, Г. Гаджилова, А. Ганжа, Н. Голікова, Н. Давиденко, Н. Данилюк, І. Дацик, Й. Дзензелівський, С. Єрмоленко, В. Заханевич, Н. Іваницька, Т. Коць, Л. Лисиченко, О. Маленко, Л. Мацько, Н. Нос, І. Олійник, Т. Панько, А. Петренко, О. Пілько, М. Плющ, В. Покальчук, І. Самойлова, О. Сидоренко, Х. Стецик, П. Тимошенко, О. Штонь, Л. Шулінова та інші. Як слушно зазначає мовознавиця О. Маленко: «Лінгвістичне студювання мови поетичних і драматургійних текстів Лесі Українки націлене сьогодні на актуальні парадигми (концептологія, прагмалінгвістика, теорія мовної особистості, лінгвокультурологія, лінгвістика тексту), що сприяє глибшому розумінню творчого феномену мисткині» [Маленко, 2020, с. 38].

Мовні засоби, які вербалізують концепт *щастя* в художній картині Лесі Українки, зокрема в її прозових творах, не були предметом спеціального дослідження мовознавців. Це й зумовлює актуальність обраної для розгляду наукової проблеми і прозового твору авторки — оповідання-мініатюри «Щастя» (рік написання 1895, першодрук 1896).

Сучасні лінгвістичні студії активно звертаються до аналізу концептів — базових одиниць культури, які кодують певні способи концептуалізації світу. Базові одиниці нашої культури розглядають

І. Голубовська, В. Жайворонок, В. Кононенко, О. Малярчук, А. Огар та ін. Наприклад, В. Жайворонок виокремлює в українському фольклорі серед інших концептів і концепт *щастя-доля* [Жайворонок, 2002, с. 51–52]. За іншими даними, ядро мовної свідомості українців формують тридцять лексем, серед яких: *життя, радість, любов, щастя, спокій, гарний, краса, зло, світло* та ін.

В аспекті лінгвокультурології в концепті *щастя* закладено історичну, культурну, інтелектуальну й емоційну інформацію. Щастя як концепт має відображення в об'єктивній реальності, впливає на фізичний і психоемоційний стан людини, містить ресурси логічного й чуттєво-образного пізнання світу, є естетичною й морально-етичною категорією.

Щастя разом зі страхом, радістю, гнівом та сумом вважається базовою емоцією, первинною за своїм походженням і елементарною, соціалізованою за природою.

Внутрішня форма слова *щастя* простежується за допомогою слівників. Слово *щастя* тлумачиться як сприйняття суб'єктом об'єктивної реальності, як його участь у сприйнятті довкілля, де суб'єкт є творцем свого буття. Звідси виникає сценарій участі суб'єкта в цьому процесі, спроможність його до переживання, сприйняття обставин об'єктивного світу. Слово *щастя* вербалізується в цьому разі в загальнолюдському вимірі. Філософський енциклопедичний словник тлумачить поняття *щастя* як категорію моральної свідомості, що позначає стан повного і тривалого вдоволення від життя загалом.

В етимологічному словнику зазначено, що слово *щастя* має праслов'янське коріння і дослівно позначає «хороша доля, частина» [Загоруйко, 2010, с. 665]. З погляду етимології *щастя* — це загальнослов'янське слово, яке означає того, «хто залишився з частиною, зі здобиччю». Щастя визначається і як побутове поняття, спираючись на приклади *безкінечне щастя, без щастя і в ліс по гриби не ходи*, і як поняття, яке існує в континуумі *безкінечне щастя, вічне щастя, швидкоплинне щастя, коротке щастя*. За визначенням, поданим у «Великому тлумачному словникові сучасної української мови» українське слово *щастя* означає: 1) стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; 2) досягнення, успіх, удача; 3) доля, талан [ВТССУМ, 2002, с. 1637].

Концепт *щастя* характеризують такі групи, або фрейми: *фактори щастя* (напр., чесноти, бажання робити щасливими інших тощо — чинники, що створюють відчуття щастя, визначають фундаментальні ознаки цього поняття); *ознаки щастя* (напр., щедрість, відсутність заздрості тощо); *тривалість щастя* (напр., мінливість — щастя співвідноситься з часом); *суб'єкти щастя* (наречена, здорова людина, розумна людина, мудра людина, той, хто вдовольняється невеликим); *об'єкти щастя* (явища нашого життя та свідомості, на які впливає щастя). При цьому кожна з категорій має такі підкатегорії: поняття добра і зла, моральні цінності, емоційна забарвленість.

Репрезентація концепту *щастя* в мові відбувається через різні лексичні засоби, фразеологізми, словосполучення, прості речення та ін. Зокрема, репрезентації лексичних одиниць на позначення концепту щастя вивчали такі вчені, як С. Воркачов, А. Семилетова, С. Мусячук, У. Дробішевська, О. Малярчук, Т. Братусь ін. Дослідники розглядають концепт в українській, англійській, польській, російській та німецькій мовах.

Ядром концепту є лексема *щастя*, до приядерної зони якої належать похідні слова *щасливий, щаслива, щасливі, пощастило*. До ядерної частини концепту належить така концептуальна ознака, як *задоволення, безмежна радість*.

Спробою власної інтерпретації складного філософського феномену *щастя* є однойменне оповідання-легенда Лесі Українки «Щастя». Письменниця прагне осмислити саму суть цього явища, використовуючи для цього оригінальні символічні образи.

В оповіданні-мініатюрі «Щастя» Леся Українка порушує проблему: чи можливо досягти щастя в житті або це тільки примара? Авторка дає своєму творові жанровий підзаголовок «легенда» і таким чином відсилає читача в далекі, казкові часи, коли людство жило безтурботним і ситим життям. Умовно твір Лесі Українки можна вважати й своєрідною відповіддю на те, чому ж не вдається здобути «щастя». Справедливою є думка О. Кордонця про те, що мініатюра «Щастя» має притчевий характер, а відтак і ознаки позачасовості та алегоричної умовності [Кордонць, 2015, с. 57].

Леся Українка в прозових творах, зокрема оповіданні «Щастя», використала широкий спектр вербалізаторів почуття щастя. Як виявило проведене нами дослідження, концепт *щастя* в однойменній мініатюрі письменниці має свою специфіку вербалізації: щастя —

це і життя в спокої; щастя — це й безтурботне життя людини; щастя — це й відсутність бентежності; щастя — це й гармонія; однак щастя — це й отрута (за оригінальною інтерпретацією письменниці, щастя — це творіння зла, що має на меті позбавити людство спокійного, безтурботного життя).

З перших рядків твору постає картина «біблійного раю»: *«Новостворений світ сяв чудовою красою, скрізь була гармонія, ясне, повне життя. Цвіла Божа мрія, розкішна й лагідна. Людське життя плыло тихими хвилями і зливалось з тією мрією в одне осяйне, спокійне море. Великий **спокій** був на землі, й люди жили в спокою. Так було довго»* [Українка, 1976, с. 133]. Ключовим образом-символом вираження емоції щастя в аналізованому тексті Лесі Українки є слово спокій.

Джерелом виникнення емоції щастя є краса, гармонія, мрія, повнота, розкіш, тиха мінливість, що характеризують людське життя і світ навколо. Концепт щастя уособлюють також просторові назви *хвилі, море, земля, світ*, вербалізовані метафоричними засобами *світ сяв красою, життя плыло хвилями, зливалось з мрією в море*, що допомагають увиразнити емоцію.

Відповідно до дихотомічного принципу побудови світу — верхів і низів, світла і темряви, добра і зла — в аналізованому творі письменниці Божому творінню протистоїть злий дух, який у підземній країні не може заспокоїтися, бачачи безтурботне життя людства: *«Душа моя рветься, нема мені спокою! А там, на землі, панує ясний спокій, мрія ворога мого цвіте і витає — і ніщо не бентежить її. Чи маю я носити сам мою тугу огненну, чи маю ховати мій смуток темний? Ні, я кину тугу в серце наймиліших дітей ворога мого, я розкину над ними смуток чорним покривом, і потьмариться мрія ворога мого»* [Українка, 1976, с. 133].

Концепт щастя уособлюють також абстрактні назви *душа, мрія, спокій, смуток, туга*, вербалізовані метафоричними засобами *душа моя рветься, панує ясний спокій, носити тугу, ховати смуток, кинути тугу в серце, розкинути смуток покривалом, потьмариться мрія*, що допомагають увиразнити опозицію емоції *спокій / неспокій*. Для позначення напруги негативних емоцій письменниця використовує такі слова на позначення кольору, як *темний, чорний, огненний*.

Письменниця використовує казковий принцип трикратного повтору — трьох випробувань. Спочатку злий дух надсилає на людей голод, потім «заразу» (смерть), але з плином часу ці трагедії

забувалися, *«ярий морг зеленів, нащадки спокійно ходили по горах-полонинах, весело грали в сопілки, скликали незліченні орди. Табори білили наметами, скрізь було життя. Ніхто не згадував про лиху за-разу. Божа мрія цвіла, як і перше, і на землі був спокій»* [Українка, 1976, с. 134]. Концепт *щастя* уособлюють також конкретні назви *морг, табори, намети*, вербалізовані метафоричними засобами *морг зеленів, табори білили наметами*, що допомагають конкретизувати, увиразнити емоцію.

Тоді злий дух *«створив думкою своєю дивну постать. Вона була блискуча, як рання зоря, і міняла свій вид щохвилини, як вогонь. Злий дух дав їй життя і назвав її: щастя»* [Українка, 1976, с. 134]. Бачимо цілком оригінальну інтерпретацію Лесею Українкою поняття *щастя* як творіння зла, що має на меті позбавити людство спокійного, безтурботного життя. Як бачимо, письменниця широко послуговується виразними порівняннями як *рання зоря, як вогонь*, щоб підкреслити унікальність і небезпечність творіння злого духа. З того часу на землі не стало спокою: *«Всі прагнули щастя, а ніхто не знав його, всі хотіли бачити його, мати його на хвилинку і вмерти потім..»* [Українка, 1976, с. 134]. М. Кармазіна акцентує, що в оповіданні *«Щастя»* письменниця показала *«дух неситості»*, а також те, що *«прагнення мати щастя насправді не відкриває шляхів до нього, а веде у безвихідь. Гонитва за химерою, витвореною уявою, обертається на драму»* [Кармазіна, 2003, с. 211].

Леся Українка в легенді *«Щастя»* ніби попереджає нас: цінність становить саме життя, а не химерна гонитва за мрією, яка здатна перетворитися у постійний неспокій, біль та страждання. Дослідження тексту однойменної мініатюри письменниці дозволяє констатувати наявність таких вербалізаторів концепту *щастя*, як: іменники *життя, людина, спокій, мрія, краса, гармонія*; прикметники *чудова, ясне, повне, розкішна, лагідна, тихі, спокійне, кохані, блискуча*; дієприкметники *новостворений, осяйне, незліченні*; прислівниками *спокійно, щохвилини*; дієсловами *сяяв, панує, цвіте, витає, не бентежить, цвіла, прагнули*. Однак основним семантичним вербалізатором аналізованого концепту є абстрактний іменник *щастя*.

Література

1. ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. № 32. 2002. С. 51–53.
3. Загоруйко О. Я. Великий універсальний словник української мови. Харків : Торсінг плюс, 2010. 768 с.
4. Кармазіна М. Леся Українка. Київ : Видавничий дім «Альтернатива», 2003. 416 с.
5. Кирилук С. Внутрішній світ особистості в прозі Лесі Українки. *Література. Фольклор. Проблеми поетики : Зб. наукових праць*. Київ, 2005. Вип. 22. Ч. 2. С. 124–140.
6. Кордонець О. А. Осмислення концепту щастя в мініатюрах Богдана Лепкого «Цвіт щастя» та «Щастя» Лесі Українки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2015. Випуск 2 (34). С. 55–59.
7. Крупка М. Емансипаційні тенденції в українській жіночій прозі кінця ХІХ — початку ХХ століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.
8. Маленко О. О. Леся Українка: дух і тіло (лінгвістична рецепція духовно-тілесних модусів у поезії Лесі Українки). *Культура слова : До 150-річчя з дня народження Лесі Українки*. 2020. № 93. С. 36–46.
9. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
10. Третяченко Т. Художня проза Лесі Українки. Київ : Наукова думка, 1983. 288 с.
11. Українка Л. Зібрання творів: у 12 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 7. Прозові твори. Перекладна проза. 567 с.

Вагаршакян Яна, Ткач Ольга. ВЕРБАЛИЗИРАНЕ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ЩАСТИЕ В ХУДОЖЕСТВЕНАТА КАРТИНА НА ЛЕСЯ УКРАИНКА (ТЕКСТОВ МАТЕРИАЛ НА МИНИАТЮРАТА «ЩАСТИЕ»)